

**Søndersø Bylov
af 1718**

Synderse Bylov af 1718

Eftersom Hans kongelige Majest's allernaadigste Lov Pagn. 477 tillader enhver Landsby Almue og Byemænd til Deris Byes Nytte og Tarf, hvilcken alle Mand skulle være pligtige at holde og efterkomme, og hvo derimod gjør dend ey vil holde, at han da maa pandtes for u-Lydighed, da som vi samptlige Synderse Byemænd efter vores Herskabs Approbation Befinder, at det er paa samptlig vores Gavn og Nødte /: saasom hidindtil i Mark og By har været slet Hegn og Skik :/ at faa en Vedtægt indrettet, som alle og enhver, der Bor og bygger her udi Synderse, eller sig her sammesteds opholder, være sig Præsten, Degnen, Gaardmænd, Huusmænd, Inderster, Tjenestefolk, Karle og Piger, gamle og unge, gifte eller u-gifte, nuværende eller herefter kommende, ingen undtagen i nogen Maade, sig herefter skulle Rette og forholde under Straf som her efter følger og vedbør.

1STE CAPITELL

Om Guds Frygt og Kirche-gang

1ste Artichul

Hvo, som arbeyder under Prædichen paa nogen Helligdag, bøder til Byen 3 Mark, saa skal og enhver Huusfader og Huusmoder entholde baade sig og sine Børn og tjeneste-Tiunde på Søndagene fra Arbeyde baade før og efter Prædiken, undtagen hvis som af stor Fornødenhed og sin Næste sig eller sine særdeles at hielpe og redde, sig kand tildrage, saavidt Guds Ord tillader, og enhver med en god sam Vittighed kand vide sig at lefve.

2den Artichul

Hvo, som nogen Brændevin fald haver paa nogen Søndag eller Helligdag, førend Guds tjeneste er til Ende, alene til de siuge og rejsende, hafver forbrudt hvad han hafver med at fahre og desforuden bøde til Byen 1 Mark, og den, som driiker Kiøber til Ofverdaadighed og at bøde til Byen 1 Mark.

2DET CAPITELL

Om Aaldermanden og Stefne

1ste Artichul

Den skal være Aaldermanden, som er forstandig og er en god hegnsmand, som udi alt kand komme Byens og Almuens Gavn og Beste.

2 den Artichul

Skal Aaldermandens Lehned gaa ret om i Byen, i lige Maade forholdis med Stoelsbroder.

3die Artichul

Byeloven skal altid være hos Aaldermanden og holdes vedlige, hvo hende fordærfver, bøder til Byen 4 Mark og forfærse hende igen.

4de Artichul

Neste Søgne Dag, før Voldermis Dag skal Bye-lofven gaae fra dend Eene og till dend Anden, og da Aaldermanden indsættis, da skal og Samptlige Bønderne uden advarsel Møde paa Stæfne. Hvo der ey Møder Bøder 8 Skilling, og maa Ingen undskylde Sig for, at Vere Aaldermand, med Mindre Alder-Domb og Svagheed det kand hindre, dog da Bøde til Byen 4 Skilling danske, Iligemaader forholdes med Stoelsbroder.

5te Artichul

Hvo, som ikke vil Være Aaldermanden lydig, Bøde til Byen 2 Sk.

6te Artichul

Naar Aaldermanden gifver aften Vardsel at møde til Stæfne, om anden Dagen, for Sømmer, da nogen at møde bøder til Byen 12 Skill., og skal ingen forfald Gielde uden Herskabet eller Siugdomb.

7de Artichul

Naar Aaldermanden byder til Stæfne I louglig tieder, hvo da icke Møder bøder 2 Sk.

8de Artichul

Aaldermanden skal Være tilstede Naar Stæfnen holdes, og lade Stæfnen gaa for sig, Naar de fleeste erre tilstede, tøvver hand for lunge, bøder hand self til Byen 2 Sk.

9de Artichul

Hvad de fleeste med Aaldermanden till Byens Nytte samtycker, maa icke Een eller toe Kuldkaste.

10de Artichul

Hvo som forsømmer at Gaae omkring Gierder, naar hand af Aaldermanden Blifver advaret bøder til Byen 12 Sk.

11te Artichul

Skall Aaldermanden med Byemændene hafve frij forlof at gaae i hver Mands Huus og Gaard og tage Pandt, hvor for det være kand, Naar de derfor erre falden, og ey bøde noget derfor.

12te Artichul

Hvo, som ofveralder Aaldermanden enten med Hugg eller ved bøder og siger nogen Aaldermanden en Løgn paa, bøder strax 2 Sk.

13de Artichul

Og skall alle Gaardmænd, saavel som Huusmænd, være Aaldermanden hørrig og lydig, naar Hand paabyder noget, som er til Byens Beste, Mens hand maae ingen lade Strafe, førend hand har haft derpaa 8te Mænd paa Lag, Som Byens Eller Sagens Beskaffenhed, best Kunde Viide, og derefter Kunde skionne, og Kiende til Herskabets Videre godbefindende, om de af Parterne skal Paaskyldiges.

14de Artichul

Aaldermanden skal Vere pligtig og hafve god tilsuun om alt det, som Kunde Vere Byens og Meenige Nabo Gafn, saa fremdt hand iche (bør) lide Straf og Skade for dend forsømmelse og uagtSomheed, som hannem af Meenige Byemænd Kunde Paasiges.

15de Artichul

Blifver Aaldermanden fortrædelig eller forsømmelig i sin Bestilling, at hand vil iche holde God Ret i Byen, skal hand anklage for Herskabet Eller Fuldmægtigen, som kunne hørre begge Parterne, findes da hos Aaldermanden nogen Brøst, bøder til Byen første Gang 2 Sk., Anden Gang dobbelt. Anklages hand uskyldig, da bøde Anklagerne self saa meget til Byen, Nemlig første Gang 1 Sk. Danske, anden Gang Dobbelt.

16de Artichul

NaarAaldermanden lader Vare til Stefne, og hafver at forrette på Byens eller Herskabets Viegne, da skulle hver Mand Strax Møde, uden Hand hafver loulig forfald, thi da skal hand dog Pligtig Være at skicke et Vis Bud fra sig; eller bøde hver Gang 2 Sk. Mens hvis som er, at der er kommen Qvæg i Vaangen eller de Gaar med Gierder, da skal hver Mand i Egen Person følge Med, undtagen han er i Hosbondens forfald eller Sengliggende, Hvis iche det, da bøder for sin forseelse, Hver Gang til Byen 8 Sk.

17de Artichul

Hvo som paa Stæfne gjør Aaldermanden ulyd, Naar hand taller noget til Meenige Mands beste, Eller og opsetter Sig, enten med Skiildsord, Dørris tillykelse eller i andre Maader naar de efter Aaldermandens befalling for Een eller Anden forseelse Pandtis, eller og findes Mutvillig at betalle deris Bøder efter denne Byelouf, Naar de derom advahris, eller og udi andre Maader findes fortrædelig, eller og vil iche Være Aaldermanden Hørrig og lydig, da bør dend skyldige at bøde til Byen 4 Sk., danske, som strax af hans Boe skal udPandtes, under Dobbelt Straf, om hand sig derimod opsætter.

3DIE CAPITELL

Om Hegn gierder og grøfter

1ste Artichul

Aaldermanden skal tilsætte 4te Mænd, Naboer effter Naboer, og see til hver arm gierder omkring Korn Markerne, og skal Saadan Tilsium tage sin Rette begyndelse først i Majj Maanet og Siden med fliid forfølge indtil ald Høe og Kornhøsten er fuldkommen Endet, og maae samme tilsium ingenlunde forsømmes, at det jo i det Ringeste Een eller to gang om uggen, Vorder Seet til de Gierder, som Aaldermanden hafver at gaae med, og dersom brøst Befindes paa Gierderne, skal det gifves Eyermænden til Kiende, og dersom hand da icke tilbørligen strax luker det skal hand betalle Skaden, Som er giort, og imidlertid gøres, og derforuden bøde til Byen 8 Sk., og dersom de forsømmer at tilsige Eyermænden som dertil skal hafve opgsium, betale selv Skaden, og Bøde til Byen 12 Sk.

2den Artichul

Voldermisdag skal gaaes om Gierder, og da skall alle Mark- Bye- og Hauggierder verre Gandske fuldgiert, og at de Kand Staae for et fuldt Siun, de som da findes brøstfeldig, og icke Kand Staae for et lovlig Siun, bøde for hver Gierde, enten det er Mark, eller Bye, lidet eller Stort 4 Sk., og skafe det fuldgiert till 8tende Dagen. Derefter, hvis det da icke bliver fuldgiert, bøde til Byen 8 Sk., og desforuden betalle all den skade, som der Ved kan tilføyes.

3die Artichul

Hvis Gierder, som icke er gaufluckte till St. Michelsdag, om Rugmarken, gifver for hver Gierde 2 Sk., og hvis det icke inden 8te Dagen der efter forsvarlig opluckt, Bøder til Byen for hver Gang 8 Sk.

4de Artichul

Hvem som opbryder anden Mands Gierder og færdis Igennem, uden hans Minde, som Eyer Gierdet, Bøde til Byen 2 Sk., og gjøre Gierdet Igien saa godt som forsvarligt Kand Være, og hvis skade der ofves gøres, dend foruden at betalle.

5te Artichul

Iligemaade hvem som befindes at kryber ofver anden Mands Gierder, Som icke er Sædvaanlig Gang Stie bøder til Byen, hver Gang 2 Sk.

6te Artichul

Befindes nogen Gaardmand, Huusmand, Inderster nogen deris Børn eller Tienniste Tivende at agge eller bære til Byen, af gammel Gierder, Staufve Gierdsel, eller nogend andet Brændsel, som tilforne hafver været udi nogen Biugning, uden Meenige Byemænds Villie eller Videnskab for hver Gang sligt befindes, gifver til Byen 2 Sk. danske.

7de Artichul

Alle Grøfter skal Være allen Viide under i og Diebanken 2 allen høy, skal og Samptlig Bye Mændene af Aaldermanden, aarlig tilholdes at besette derris Grøffter og Gierder med Piille, saa som det er en hvers Egen Nøtte og gafn.

8de Artichul

Dersom nogen fefindes at Stiefve Træer, Hugge Piile eller Slaa Barken deraf, eller og løsner dem i Jorden, paa en anden Mands Maale, I tem hvem som Hugger nogen Mands Skouf, Enten Torn eller Eelle, af hans Skoufs Part, uden Minde, gifver til Byen 1 Rdl. og til Herskabet, efter som de det vil paalegge.

9de Artichul

Dersom nogen ofverveviises at tage Staufre eller Gierdsel paa anden Mands Giærder, bøde første Gang 2 Sk., anden Gang 4 Sk.

10de Artichul

Dersom nogen befindes at Slaae Vaangeleedet aaben efter sig, enten for Korn-Vang eller anden Heigning, bøde for hver Gang 4 Sk., og om Noget Qvæg eller Andet, derofver gjør Skade, bøde Skaden, og derforuden af dend Skyldige at betallis Viide Nemblig 1 Sk.

11de Artichul

Lædene skal vere færdige lige med Grøfter og Gierder, at de kand staae for it fuld Siun, Hvo det forsømmer dennem til Rette Tiid af fuldfærdige bøde 1 Sk., og bliver Lædene efter Sædvaa-ne til de Gaarder at holde Vedlige, Som hiidindtil været hafver.

4DE CAPITELL

Om Pløyning og Sædeland, fælledt og ofverdrifft

1ste Artichul

Der skal altiid blifve Staaendis en Fuur Jord imellem Naboernis Agre, og hvo dend Bryder eller ompløyer bøde 4 Sk.

2 den Artichul

Hvo som Pløyer fra sin Naboe endten i Agger Eller Eng, skal indlægge det igien efter fiire u-villige Mænds Siggelse og Siun bøde derfor 4 Sk., og være saa Mand lige God.

3die Artichul

Hvo Som Agger eller Riider i sin Naboes Ager og Eng, eller af Slaar ham sit Græs førrend Kornet eller Høet blifver af Slagit uden dens Minde, Som Grunden eyer betalle skaden og bøde 1 Sk.

4de Artichul

Hvad Sæden er angaaende, da maa ingen hafve Beester eller Fæe-Mon i Rugmarken, Naar der Saaes Haufre, ey heller i Biugmarken, naar der Saais Blandkorn, Undtagen de som Hørrer til Plouen, hvo derimod gjør bøde for hver Beest eller Høfvedt som ey Plougen tilhørrer 2 Sk.

5te Artichul

Skulle og Nogen fordriste Sig at Slaae deris Beester løsse i Rugmarken, naar Haufren Saais, og de kommer paa Ruggen, da betalle hand Skaden efter 2de Mands Siggelse og bøde for Ulydig-hed 1 Sk.

6te Artichul

I Biug Vaangen maa ey heller løsse Qvæg eller Beester indførris, naar Kornet Saais, og till for Vending sige, at de vil bruge dem til Plougen, ey heller lade noget meere løs, end der findes Spendt for Plougen, hvo herimod gjør, betalle for hver Beest eller Hofvedt som ey Plofven tilhørrer for hver Gang det skeer 4 Sk.

7de Artichul

Skal og hver Mand Sætte sine Beester eller Qvæg hos sit eget Korn, imens de høster og om Natten sætte det paa Leer eller Mæjerd, fra Kornet, og Qvæg og Beester alleene at hafve i dend Mark de Høster udi, og icke i de andre, under 12 Sk., hver gang, Tager nogen mand Skade, Da bøde dend som Qvæget Eyer efter 2de Mænds Sigelse. Ofver beviises nogen at Slaa qvæget løss i Vaangen betalle Skaden først gang 8te Sk., anden gang Dobbelt, Men kommer de løss af Vaade og gaar en half time, da bøde dend som qvæget eyer 2 Sk.

8de Artichul

Ingen maa Tøyre eller Beede paa anden Mands Grund, enten i Vaang eller Leye-Mark, førend dend blifver opgifvedt, Med Mindre hand hafver det i dens Minde som Grunden Eyer, hvo Det gjør bøde 2 Sk, og betalle Skaden.

9de Artichul

Om Nogen Naboe hafver nogen Leey i Kornmarken at bortleye, skal det Naboerne førend andre tilbydes, skulle de det icke Behøfve, saa nogen fremmet Byes Kræ og Qvæg dertil indtages skal Eyeren (for) Grunden svare til ald dend Skade Naboerne derofver kand faae paa deris Korn, som Grændser paa Leyen, og om Naboerne samme Græs behøfver, og Eyeren icke Vill unde det till Byen, bøde for Ulydigheed 2 Sk., og svare till Skaden som før er Mældt.

10de Artichul

Hvo som Tøyrer paa en anden Mands Grund, gifve til Byen for hver Tøyre Sæt 8 Sk., Ilige Maade skal forholdes med Tøyringen i Biugmarken, ved St. Hansdags Tiider.

11de Artichul

Hviss Hæste som gaar løsse i Kornet eller med fri Villie Slæber Tøyet effter sig, da om ofver beviisses Kand skal de bøde til Byen 1 Sk., og betalle skaden, Skeer det u-Videndes bøde 2 Sk.; dog Skaden at betalle.

12 Artichul

Hvo som færdes i Marken og forrekommer qvæg, som gaar til skade i Korket og det icke Hindrer saa Viit Mulligt er, Bøde effter Dannemænds Siggelsse til Byen, hvis Ret kand være.

13de Artichul

Ingen Maae Plucke Erter af anden Mands Grund under 8 Sk. straf for hver gang det befindes, og en hver Mand udi Byen skal svare og betalle for sine Børn, Tivende og Inderster.

14de Artichul

Ingen maae Læsse ax på urefne agre, hvo det gjør bøde til Byen 8 Sk.

15de Artichul

Hvo som Slaar noget Qvæg i Vaang eller (aufre) førend Meenige Mand Vedtager og opgifver og skal dend Enne (Naboe) komme dend anden til hielp, som enten formedelst Svagheed eller Vandheld kand vere tilbage, hvo herimod gjør bøde 2 Sk.

16de Artichul

Hvad Fælleden anlanger, da skal Een hver Nyde Græs derpaa effter sin Gaars Vurdering, Men skulle der findes Nogle, som hafver Mere Qvæg, end dennem effter deris Gaarde Vordering kand til komme, da skal de gifve og betalle til de som icke hafver qvæg til deris Gaards Vurdering. Men saa længe qvæg i Byen, enten gaard-Mænds Eller Huus-Mænds findes og begierer græsset til deres qvæg, da maa intet fremmet qvæg eller Bæster indtages. Men skulle det endda befinde sig, at nogen skulle fatte græs till hans græsning effter sin gaards Vordering; Naar Jefning effter hver Hartkornstaxt skeet er, da maae dend, som i saa Maade findes brøsthouden Indtage fremmet qvæg paa sit græs, saa vitte hannem med Rette kand tilkomme.

17de Artichul

Hvem som Indleyer qvæg paa fælleden enten huus-mænd eller andre, skal gifve til Byen, naar det paa alle Mands er Indslagen, af hver Beest, qvæg, stor eller liden effter deres lovlig Vedtegt, og Naboernes Villie af et Beest, undertiiden 2 Sk., af en Koe 1 Sk, af it Sviin eller Faar 4 Sk., af en gaass 1 Sk., hvilke Penge kand Naar Aaldermanden Paaesker betalles.

18de Artichul

Hvor Tørre Mosser findes paa Byens Grund, og Naboerne findes tienlig Vandet derfra Ved gtøfter i Tiide . . . grafve, skal enhver Være Pligtig at Møde med deres Visse Bud, efter Som de Vorder Eens om, under Viide 1 Sk.

19de Artichul

Dersom Nogen enten af Bye-mændene Self eller Ved sit Bud udtager sit Qvæg af Fålden, og (icke) hafver det ifalde Værgernes Minde, bøde til Byen 4 Sk., Mens er hand uden Byen angifves Sligt for Herskaberne som hannem derfor efter Lands Lov og Ræt kand lade til talle.

5TE CAPITELL

Om Boe-merke

Hver Mand skal gifve sit Qvæg, af alle Slags sit gaards eller Boemærke førrend det om Aaret Slaaes paa græs, Hvilchet Qvæg, Som findes u-mærket, Maae af Aaldermanden Indtages indtill Eyermanen findes, (da den) som Qvæget Eyer, bøde for U-lydighed 1 Sk.; Skulle og Ingen Vilde Kiende sig ved samme u-mærket qvæg inden 3 Dage, da hafver Aaldermanden det at gifve Hossbonden til Kiende, Paa det dermed effter lovlig Medfart Kand blifve medhandlet.

6TE CAPITELL

Om Skadelig Qvæg Sviin eller Hunde

1ste Artichul

Hafver Nogen Gaard eller Huus-Mand Skadelig Qvæg eller Beester, som Springer ofver Gierderne, eller Vandt at Bryde sig igiennem, Som Sviin eller anden smaae Creatur, da itide at holde det i god og forsvarlig Hegte skeer det icke da at betalle til Byen 1 Sk., og derforuden Skaden, som det (kand foraarsage).

2den Artichul

Ilige Maade hafver Nogen Mand Sviin eller (Hjorde), som Beder, Faar, Lam, giess eller andet Smaat Qvæg, skal Sviine vere i Hægte og Hundene Bundne, Eller Hundene at Hugge en Fod af, findes de effter advarsel at Vere løsse, skal de for hver gang bøde til Byen 8 Sk., og Schaden, om Noget imidlertiid gjøres at betalle.

3die Artichul

Hafver Nogen Giæss Som Vil flyve i Korn Marken, da at Sticke dem, hvis icke, da betalles for Hver gaæs ½ Sk.

7DE CAPITELL

Om Tyre og Orne at holde

1ste Artichul

Aaldermanden ... at i Byen holdes En god Tyrr, som schal Indtages paa Fooder, Otte dage effter aller Helgensdag, hvilchen Tyrr skal fødes i Byen, Mand fra Mand en Vinter tillige schal aarlig, af Meenige Bye-Mænd lefveres til de som Tyren hafver at føde af hver Koe 1 fierdingkar godt Biug, og skal Aaldermanden med 3de Mænd 2de Gange om Aaret, Nemblig Michelsdag og Paaske Efftersee hvorleedes Tyrren Rygtis og fødes, findes derpaa Nogen forseelse, da bødes defor effter Danne-Mænds Sigelse, og Hvilken Mand, sam lader Tyrren hente til sine Kiør, schal igien Samme Dag lade dend hjemdrifve, Hvo sig herimod forseer Bøde til Byen 8 Sk.

2den Artichul

Samptlig Bye-mændene skal Kiøbe dennem En Orne. Hvilchen første Aar skal være hoss Aaldermanden og Siden fra en Naboe til en anden, saa længe Ornen er tienlig og Naar dend det icke længere er, da Kiøbes en anden. Till samme Ornes underholdning, gifves af hver Mand 2 skiepper Hafre, til dend som Ornen Holder.

8TENDE CAPITELL

Om Veye at Holde Vedlige

1ste Artichul

Aaldermanden skal hafve flittig Indseende, at Veyene, saa Vel Byens-Marcks Schiel Recker Sig, blifver aarlig holdt Vedlige, saa at dend Reisende der ofver icke skal hafve at Klage, og Hvor Brøst findes skal alle Byemændene Være forpligtet tilligemed Aaldermanden dennem saa for-svarlig at flye til Rette som det Sig Bør, og der Som Nogen findes forsømmelig, naar De derom advahres, bødefor hver Gang 8 Sk.

2den Artichul

Naar Vaar-Sæden er saaet, skal Aaldermanden lade Meennige Bye-Mænd Samle, og da at fylde og blye paa Veye, Saavel som paa Gaden, hvor fornøden Giøres, som for Svarlig Kand Eragtes, findes Nogen Modtvillig og icke Møder Bøde til Byen 8 Sk., og dog deris Paridt at Sætte, Som strax skal forfærdige, hvis de icke paa Nye skal for forsømmelse Straffes.

9DE CAPITELL

Om Isvove og skadelige Veye

Ingen maae Grafve Leer eller Tørfvegrafve, ey Heller, kaste Grøfter nær Lande-Veyene uden for Svarlig kand eragtes og opskiære, og opskiære gang af deris Tørfgrafve og grøffter, Sampt op igien kaste de grafver udi byene og Ved Veyene.

10DE CAPITELL

Om Sneefog

Alle Bye-Mændene skal være pligtig at naar derom Vinteren tilsætter sig med Sneføg i Byer eller Læd-Stæder, at Giøre Vey, Saa som det er baade Voris saa velsom de Reysendes Gafn og Nytte, hvilket Aaldermanden skal hafve Indseende Med at det effter kommes, findes Nogen Muhtvillig, Naar hand derom af Aaldermanden advahris, strax Pandtis for 8 Sk.

11TE CAPITELL

Om Ild- og Vandstræder

1ste Artichul

Og Paa det disbedre og forsvarligere Ildstæder Ofne og Skaarsteenene kand findes, skal Aaldermanden tilligemed 4 af Bymændene 3de Gange om Aaret nemblig om Voldermisse, Midsommer og Michelsdags Tiider omgaae at beseer Ofne og Ildstæder hvorledis de befindes og dersom de 4re Mænd icke godvillig vil gaae Med Aaldermanden naaar de advahres, skal de bøde hver 8 Sk. (og om) Nogen Brøst findes paa Ofne Esse Eller Ildstæder, og hvor ingen Esse er skal flye dem at all de Strængeligen paamindes at flye dem till Rette og hvis det icke er skeet til dend bestemte Tiid, skal Saadanne Ildstæder Nedrifves af de Mænd som dennem Beseer, og hoss hvem forseelsen og Efterladenheed skeer, skal Bøde til Byen 2 Sk.

2den Artichul

Ilige maader skall Aaldermanden med hans andre Naboer til fornefte Tiiderom Aaret hafve flittig Indseende med dem, Som hafver brønder og indhægnede Vandstæder at de vel med Giærder og Planker holdes Vedlige, og hvor Mangel findes strax uldfærdige, at der ingen derofter faar Skade, hvo det ikke effterkommer Straffes somfør næfnt Staar, om Ildstæder.

12TE CAPITELL

Om forarmede og arme Folk

1ste Artichul

Dersom nogen af Bymændene tilslaaes Armod formedelst Svagheed paa dem self eller Folk, saa og Vandheld paa Qvæg og Beester at de bort døer, og Siunis igien at kunde Komme til Rette, da skal hver heel Gaard hielpe dem med En Dags Arbeyde, og et forleed at Pløye paae Deris Egen Bekostning, og en half gaard half saa Meget, Ilige Maade skal det skee om det er paa de Tiider Høe eller Korn skal Høstis, hvem Det icke effterKommer, naar Aaldermanden til Varer bøde til Byen 2 Sk.

2den Artichul

Men skulle det Hende sig, at nogen enten af fortrædeligheed skulle lade sit Korn Staa u-høstet eller icke vilde holde folk, som hannem Kunde Hielpe | : I dend Meening Naboerne skulle Vere Pligtig hannem at tiene : | da har de ey fornøden det at giøre.

3die Artichul

Arme Folck Som Kommer til Byen og icke self Kand gaae, skal Samptlig Bye-Mændene, saa Mange, som hafver Agger og Eng i Marcken, og med Rette Kand tilfalde, Være forpligtet at hielpe dem til en anden Bye, hvo det forsømmer, bøde 1 Sk.

4de Artichul

Ingen Maae Paaføre sin Naboe Nogen fattig Folck effter Soollens Nedgang, hvo det gjør bøde till Byen 1 Sk.; og Hvem som ey dennem bortføre Huuse eller Hænte, som Kand tilfalde og det dennem kand ofverbevisses, Bøde 2 Sk.

13DE CAPITELL

Om u-dædiske og Tyfagtige Folck

1ste Artichul

Dersom nogen fri Villig Dræber anden Mands Qvæg, enten med Knif eller noget Træ, da skal Hand betalle Eyermannen Skade, og strax an Klage dem, Som Slig udædiske gierning gjør for Hosbonden, som hannem effter Chr. 5. lov Kand lade Straffe.

2den Artichul

Hvilcken Qvinde eller Pige, der befindes, u-lovlig at Malcke en anden Mands Kiør, og det Dennem ofverbeviises Bøde til Byen for hver Gang det skeer

3die Artichul

Dersom nogen Mand holder nogen Huusfolck, som Klages ofver enten for tyfveri eller andre Laster, da skal de sig strax skillie af med dem, og om Sligt beviisses at Dølge med dem, skal de bøde til Byen 4 Sk.

4de Artichul

Dersom nogens Beester Qvæg eller andet blifver dennem fra Stiollen, og de dereffter forarsages at Søge, da skal Naboerne Hvilchen som ombeedis, være forpligtet at følge med dem til Færge-Stæderne eller i landet Hvor det begierer at søge dereffter, Hvo som herimod findes Modtvillig bøde til Byen 2 Sk.

5te Artichul

Blifver Nogen bestiollen, skal Samptlige Bye-Mænd vere forpligtet dereffter at Randsage huus fra Huus, og enhver sin Boe opgifve og aabne hvad som Kand Være i Laas og Lucke, Saa at dend Eene icke meere end dend anden skal Være Missstænkt.

6te Artichul

Findes Nogen at Stiælle Tøyer og andet forrekommende i Marcken, saa vel som at Bryde Skoen fra Hæster, da første Gang betalles Skaden, og bøde til Byen 4 Sk., Men antreffes Hand derefter og blifver berygtet, anklages for Hossbonden og straffes effter forseelssen.

7de Artichul

Ankommer Nogen . . . som Besviger Folck med løgn, og maa ingen huusse Eller Hælle dem. Men Samptlige Bye-Mænd skal være Eenige dennem baade fra Byen og Sognet at bortdrifve, Hvo herimod laaner denbnem huus uden Herskabernis Videnskab, bøde til Byen for hver Nat 2 Sk.

14DE CAPITELL

Om Idgang og Afgang

1ste Artichul

Efter gammel Skik og Sædvahne Kand endnu Syndersøe Byemænd Nyde Idgang og Afgangs Øll 1 Td. Øll, saa lenge de derhos i alle Maader skickelig forholder, findes nogen Noget u-tilbørlig enten med ord eller . . . driches, da bøde han, som hans forseelse er till Penge till Byens (Nytte), effter Aldermandens og 4de andre Mænds sigelse, dog hvad de fleeste Samtycker, og dersom nogen Ved dette øels drickelse nogen u-skikkelighed, Gud til fortørnelse og andre til forargelse og Aldermanden icke Derofver alvorligen holder Skich, da Aldermanden Self at bøde til Meenige bye Mænd 2 Sk. Dog intet af (fornævnte) øel at Drickis på Nogen Hellig Dag.

15DE CAPITELL

Om de afdødes Begravelse

Naar nogen af Byen, som er forarmet, ved Døden afgaar, saa dens Formue til Begraveelsen icke kan tilstrække, da skal samptlige Byemænd være forpligtet dend døde Liig at lade begrave uden noget derfor at begiere af deris paa-Rørrende med mindre den døde hafver der i Byen formuende Slægt, hvor det icke vil efter komme, bøde til Byen 2 Mark, Iligemaade skall forholdis med andre fattige Folk, enten de ere føde i Sognet eller uden for.

16DE CAPITELL

Om Viide og Pandt

1ste Artichul

Saa som Loven tilholder, at hvis Bøder og Straf efter Byens Vedtægt enten Græsning eller andet Byen tilhørende bekommes, maa ey til Gilde eller Drick anvendes, men schal udgives til at betale Salt, Jern og Tiære til Byens Nytte og Beste, hvilcke 4re Mænd skal række Haand for Betalingen, og hvo, som ikke frembær sit Pandt, naar paakræfves, bøde første Gang 8 Sk., anden Gang dobbelt.

2den Artichul

Naar udtages Tiære eller Salt til Byens Fornødenhed at kiøbe, og enhver sin Anpart og falden Bøde icke til rette forrelagt Tiid vil betalle, da pantes derfor af Aaldermanden og 4re Mænd, og hvis som efter denne Bye-Lov vorder pandtet og icke inden 4re Ugger derefter bliver indløst, da skall Pandtet till Byen være forbrudt.

3die Artichul

Hvo, som icke betaler deres Viide, som de ere faldne for, i det seneste 8te Dage før Sankt Michelsdag, da efter Bye-Loven pantes, samme. Dog skal og samptlige Bye-mænd møde til Stæfne ved Advarsel, hvo ey møder bøde 8 Sk.

4de Artichul

Hvis Viide og Græspenge, der falder i Byen, skal anvendes til Byens Beste, til Salt, Jern og Tiære efter Lovens Maade, og naar de kommer til Deeling, da nyder de hele og halfve Gaarde lige meget.

5te Artichul

Og som hiid til hafver været en slem og ond Sædvane udi Synderse med Driken og Pandten til Dricken, da gandske ophæfves herved deres Drick, og maa ingen Pandten eller Straf af Byens Bøder anvendes til nogen Drik udi ringeste Maade, ved hvad Nafn næfnes kan, men hvis Straf

og Bøder der falder til Byen, anvendes till Byens Nytte og Gavn efter næstforregaaende Artichul-
ler indeholder, og skal Bøderne indsamles af Aaldermanden udi en Sparbøsse, som Byen beko-
ster, og være udi hans Giemme, for hvilcken Sparbøsse skal være 3de Laase, hvortil Herskabet
skaffer sin og Byen den anden.

Hvilcke forskrevne af os samptligen for os og vores efterkommere, saasom det er til vores egen
Nytte og Gavn, holdes og efterkommes u-Ryggelig i alle Maader til Bekræftelse under vores
Hænder.

Datum Sønderse d. 1. Maj Anno 1718.

Derefter følger 28 Underskrifter, heraf 26 kun med Forbogstaver.

Uddrag af Aage Fasmer Blomberg: Sønderse Bylov. Fynske Aarbøger 1942-1946, pp. 557-572.

Generelt om danske bylove

De store landboreformer i slutningen af det 18. århundrede kom til at indvarsle en ny tid for den danske bondestand. Det gamle landsbysamfund med dets ældgamle sæder og skikke, med fællesskab og trevangsbrug forsvandt og gav plads for det nye, hvad enten det var nye driftsformer eller udskiftning og udflytning.

Landsbyfællesskabet havde rod i den tidlige middelalder. Allerede i de gamle landskabslove, der blev nedskrevet o. 1200, på Valdemarernes tid, træffer vi indretningen af landsbyernes tilliggende. Det er dog kun hovedtrækkene i landsbyens liv og arbejde, der her trækkes op, og vil vi have nærmere oplysninger om bondens liv i fællesskabets tid, må vi gå til bylavene, til viderne og vedtægterne.

Gennem dem kan vi følge bondens arbejde fra morgen til aften. Vi får at vide, hvorledes bondens liv former sig året igennem, både i det daglige og ved festerne. I viderne afspejler sig et særligt samfund, bondens, præget af sammenhold og hjælpsomhed. For enhver, der vil studere og vide noget om bondeliv i gamle dage, er derfor disse vider og vedtægter en overordentlig hjælp, der giver et noget andet billede af fællesskabets bønder end det, der ellers er overleveret os.

De ældste af de bevarede vider stammer fra det 15. og 16. århundrede, men langt de fleste er dog fra det 17. og 18. århundrede. Om mange af dem gælder det, at de går tilbage til ældre tider. De kan således have bevaret træk af ejendomsforhold, der hører hjemme i den tidlige middelalder, eller de kan indeholde skikke og minder, der går helt tilbage til hedensk tid. Viderne er gået fra mund til mund, indtil de er blevet nedskrevet. Der er imidlertid flere, der ikke er præget af tidligere tider. Det gælder særlig om viderne fra det 18. århundrede. I den tid har præster og herremænd tit søgt gennem en bylov at indføre forbedringer i landbruget.

Bønderne måtte rette sig efter bestemmelserne i viderne. Forseelser og overtrædelser medførte bøder. Viderne havde lovkraft. Allerede i 1492 fastslog Kong Hans i Fyns Vedtægt, at viderne skulle overholdes. Gang på gang indskærpedes dette i den følgende tid, indtil det endelig sloges fast i Christian V's Danske Lov.

Indsamlingen af bylove

En stor del af viderne er i vore dage gået tabt; thi da landoreformerne kom, mistede de deres betydning og blev lagt hen. Godt 300 er dog trykt i værket "Danske Vider og Vedtægter". Æren herfor tilkommer to mænd, der herved har gjort sig højt fortjent af dansk kulturhistorie.

Det er højskolelærer Poul Bjerger (†1931) og oberstløjtnant Thyge J. Søgaard (†1911). I slutningen af det 19. århundrede påbegyndte de indsamlingen af de gamle bylove. Udbyttet blev rigere, end de måske havde tænkt sig. Utrættelig undersøgte de bibliotekerne og gennemgik godsarkiverne og gejstlige arkiver, men dermed slog de sig ikke til tåls. De drog ud på landet og

talte med folk og optegnede, hvad de hørte, og undertiden fandt de i gårdene den gamle bylov velbevaret. 1904 kunne de udgive det første bind, der indeholdt en række vider fra øerne. 1908-10 kom andet bind med vider fra Jylland, og 1913-20 kunne Poul Bjerger udgive tredje bind med nogle sønderjyske vider samt nogle, hentet rundt om i landet. Efter Poul Bjergeres død er i årene 1932-38 udkommet to bind, begge udgivet af August F. Schmidt.

De udgivne vider stækker sig over tidsrummet 1460-1854. Den ældste er fra Nykøbing Mors, det er et åbent brev fra borgmester og råd med regler og bestemmelser vedrørende en mark, som byen har fået fra Christian I. Den yngste er en hegnsvedtægt fra Lydinggaard i Brahetrolleborg Sogn. Det drejer sig om hegnet om marken Kejserlung, og hegnsvedtægten var gældende lige til Kejserlung blev udskiftet i 1920. Af de godt 300 trykte vider er kun ca. 30 fra tiden efter landboreformerne.

37 af de trykte vider hører hjemme på Fyn. Heraf er 4 udaterede nemlig viderne fra Drigstrup, Bjærg Herred fra før 1698, fra Avernakø i Sallinge Herred fra ca. 1706, fra Egeskov Husmandslav i Sunds Herred fra før 1805, og fra Vantinge i Sallinge Herred fra 1810-20. Den ældste af de fynske vider er fra ca. 1500, den er fra Allese i Lunde Herred og var i brug til 1800; nu findes den i Rigsarkivet, men inden den havnede her i 1892, var dens første 9 artikler gået tabt. 4 stammer fra det 16. århundrede: Horne (Sallinge Herred) fra 1559, Lumby (Lunde Herred) ca. 1592, Bjerne i Horne Sogn (Sallinge Herred 1593 og Østrup (Lunde Herred) fra 1598. 10 er fra det 17. århundrede, resten er fra 18. og 19. århundrede.

Udgivelse af Sønderse Bylov

Blandt de i "Danske Vider og Vedtægter" aftrykte fynske bylove findes også byloven fra Sønderse (Skovby Herred)¹. Byloven har tidligere været trykt, idet lærer Elling i Sønderse allerede i 1913 gav nogle meddelelser om byloven og gengav den i den første årbog, som Historisk Samfund for Odense og Assens Amter udsendte. Byloven fandtes da hos oldermænd i Sønderse. Oldermændens eksemplar er stærkt medtaget og desværre ikke bevaret i sin helhed, f.eks. mangler både begyndelse og slutning.

Ved en undersøgelse for nogle år siden i Dallunds arkiv, der findes i landsarkivet, var jeg imidlertid så heldig at støde på herskabets eksemplar af byloven, og det viste sig, at herskabet bedre havde forstået at tage vare på sit eksemplar end oldermænd, thi eksemplaret var helt, intet manglede. Den eneste forskel, der ellers er på de to eksemplarer, er en ombytning af kapitlerne 5 og 6.

I det følgende gengives de artikler i byloven, der tidligere ikke har været trykt; jeg har tilstræbt at følge de principper, som må ligge til grund for udgivelsen i "Danske Vider og Vedtægter".

[Her følger indledning, 1. kapitel, 2. kapitels tre første afsnit, 15. og 16. kapitel samt slutningen af Sønderse Bylov]

¹Danske Vider og Vedtægter, III, 460-473.

Da Poul Bjerger lod oldermændens eksemplar trykke i 3. bind af Danske Vider og Vedtægter, formodede han, at det, der var gået tabt, var en indledning og 1. kapitel om kirkegang og gudsfrygt, ligeledes mente han, at 2. kapitel som overskrift havde haft "Om oldermænd og stævne". Han mente også, at der havde været flere kapitler. Som vi har set af det foregående, slog Poul Bjergeres formodning til; foruden indledningen, 1. kap. og 2. kap.'s første 3 artikler manglede 15. og 16. kapitel samt slutningen.

Det vil være rimeligt her at give et referat af bylovens øvrige artikler, dels fordi sikkert ikke alle er i besiddelse af årbogens 1. bind eller Danske Vider og Vedtægter, dels fordi man da kan få et billede af, hvordan livet gik sin gang i Sønderse i den tid, den gamle bylov var gældende.

Beskrivelse af Sønderse Bylov

Dagen før Voldermisdag var der årligt stort røre i Sønderse; thi på den dag blev oldermænd indsat, og byloven gik fra gård til gård. Valget og indsættelsen af oldermænd og stolsbroder (oldermændens bisidder og medhjælper) foregik på bystævnet, hvor alle bymændene mødte op uden forudgående varsel. Den, der ikke mødte, kunne idømmes en bøde. At være oldermænd var et slags borgerligt ombud; man kunne ikke bede sig fri derfor, med mindre alderdom og svaghed lagde sig hindrende i vejen, og hvis der var tilfældet, skulle der alligevel betales en bøde til byen. På lignende måde gik det for sig ved valget af stolsbroder. Hverven gik på tur i bylavet, og når oldermænd var indsat, fik han oldermændshornet, og det var også ham, der opbevarede byloven. Oldermænd, der skulle være en forstandig mand og en god hegnsmand, var bylavets formand og den, der indkaldte til bystævne og ledede forhandlingerne. Når de fleste af bymændene var samlet, kunne han erklære bystævnet for åbnet. Hun skulle selv være tilstede, og kom han for sent, måtte han betale bøde. Når sagerne på stævnet var tilstrækkeligt gennemdrøftet, og oldermænd og flertallet af bymændene havde taget en beslutning, måtte mindretallet rette sig efter den.

Oldermænd skulle imidlertid ikke blot lede stævnets forhandlinger, det var i det hele taget hans pligt at tage sig af enhver ting, der kunne være til nytte for byen. Hans arbejde og omsorg for byen vurderedes højt, og hvis nogen af byens folk syntes, at han var forsømmelig i tjenesten og ikke holdt god skik i byen, havde de lov til at anklage ham for herskabet eller fuldmægtigen, som så kunne afhøre begge parter. Hvis oldermænd blev kendt skyldig, skulle han første gang bøde 2 mark til byen, anden gang det dobbelte. For at forhindre, at trættekære bymænd rejste unødigt og urigtig anklage, bestemtes det, at anklageren i så tilfælde skulle bøde.

Oldermændens myndighed var stor. Når han på herskabets vegne eller på byens vegne indkaldte til møde på bystævnet, skulle alle bymændene møde. Hvis de havde lovligt forfald, var syge eller var i byen i herskabets ærinde, skulle de alligevel give oldermænd meddelelse herom, såfremt de ville undgå bøder, og samme regler gjaldt, når kvæget var kommet ind på markerne, og når gærderne skulle sættes.

De idømte bøder skulle oldermænd kræve indbetalt, men han måtte ikke straffe bymændene, der havde forset sig, førend 8 mænd havde undersøgt og henstillet den til herskabets afgørelse.

I bylavet kunne der til være mange hårde halse, og helt let har det ikke altid været for oldermændene at skaffe ro og orden. Det har ikke hørt til sjældenhederne, at der opstod spektakler på stævnet, og at oldermændene blev trakteret med skældsord. Ofte har man vist modvilje, når bøderne skulle betales, ja, undertiden overfaldet oldermændene med hug og slag, og for at bevare roen og freden i det lille samfund måtte man tage håndfast på opsætsige og genstridige bymænd og ved trusler om høje bøder søge at få dem til at holde sig loven efterrettelig.

Et af oldermændens vigtigste hverv var at påse, at hegn, gærder og grøfter og led stadig var i forsvarlig stand. Voldermisdag drog man ud for at rejse gærderne; thi til den tid skulle alle mark-, by- og havegærder kunne stå for et "fuldt siun". Hvis et gærde var brøstfældigt og ikke blev anerkendt, måtte den forsømmelige bymand bøde 4 skilling, uanset gærdets art og størrelse. Desuden forlangtes, at det brøstfældige gærde skulle være i fin stand senest 8 dage derefter, og hvis det heller ikke var i orden til den tid idømtes synderen en bøde på 8 skilling, og den eventuelle skade skulle godtgøres.

Oldermændene udtog blandt bylavet medlemmer de 4 synsmænd, der skulle begynde deres virksomhed i begyndelsen af maj måned og forsætte dermed til hø- og kornhøsten var færdig. Mindst én eller to gange om ugen skulle synet forvisse sig om, at de gærder, "som aaldermanden hafver at gåe med" var i orden. Hvor et gærde fandtes beskadiget, skulle ejermændene øjeblikkelig have besked herom, og det var da hans pligt straks at reparere gærdet eller også betale en bøde og den eventuelle skade, der kunne være forvoldt.

Det var nemlig af stor betydning for bønderne, at gærderne om markerne var lukkede. Gærderne om rugmarken skulle f.eks. være "gauflukte"² lige til Mikkelsdag, og den forsømmelige straffedes med bøder.

Lidet hjalp det imidlertid, at den enkelte bymand gjorde sit yderste for at overholde bylovens bestemmelser om hegn og gærder, når ikke alle i byen gjorde det. Man for derfor meget hårdt frem mod dem, der ikke gad følge de sædvanlige stier og veje i marken og derfor søgte genvej ved at krybe over andre folks gærder. Det var desuden strengt forbudt at opbryde en anden mands gærde og gå over hans lod uden tilladelse.

At tage gamle gærdestave var en fristelse, mange faldt for, men hvis nogen "gaardmand, husmand, inderste nogen deres børn eller tiennistetiunde" bar eller kørte gærdestave til byen, var bøden 2 danske mark til byen; medmindre det skete med bymændenes vilje og viden. Det var også en selvfølge, at de, der færdedes i marken, lukkede leddene forsvarligt efter sig.

Byens grøfte skulle gerne være færdige samtidig med ledene og gærderne. De skulle være 1 alen brede, og grøftevolden 2 alen høj. Årlig skulle oldermændene tilholde samtlige bymænd at beplante gærderne og grøftevoldene med pil, men det var strengt forbudt at afkviste dem, slå barken af dem eller fælde dem, undtagen på sin egen jord, og selvfølgelig måtte man heller ikke hugge tjørn eller el i en anden mands skovpart. Brud herpå straffedes strengt, ikke blot med en bøde til byen, men også til herskabet, og dette fastsatte bødens størrelse.

²Dvs. lukkede således, at kvæget kunne holdes ude.

Kernen i den gamle bylov er dog bestemmelserne om pløjning og såning, om fælled og overdrev. Kapitlet herom er derfor det fyldigste i byloven og består af ikke mindre end 19 artikler. Det var også i jordfællesskabets tid nødvendigt, at der var bestemte regler for pløjning og såning, for kreaturerne græsning o.s.v.

Som bekendt var bymarken delt i tre vange, og hver hver gård havde sin del spredt over hele bymarken. Lodderne var derfor små, og for at vide, hvor den ene ager holdt op, og hvor den næste begyndte, bestemtes det, at der altid skulle være en "fur jord" mellem agrene, og denne fure måtte følgelig ikke ompløjes, og det var ikke velset, at man pløjede noget af naboens eng eller ager, ej heller at man red og kørte på naboens jord og afslog hans græs, med mindre kornet og høet var "afslaget".

Når såningen begyndte, måtte der ikke være andre heste eller kvæg i bymarken end dem, der hørte til ploven, og ligeså i høsttiden, da måtte man kun have heste og kvæg i den mark, man høstede i. Om natten skulle de sættes på den pløjede græsmark eller i engen. Uden tilladelse måtte man ikke tøjre eller bede på anden mands grund, før der var afhøstet. Overtrædelse af alle disse bestemmelser straffedes strengt, ikke blot måtte der erlægges en bøde til byen, men den forvoldte skade skulle erstattes.

Når kornet var høstet, var det skik og brug at slippe kvæget løs i vangene, men inden det skete, skulle det dog vedtages af alle bymændene, og såfremt en eller anden var bagefter med sin høst skulle de andre i landsbyen komme ham til hjælp.

Før høstens afslutning græssede kvæg og heste på fælleden, dvs. den del af bymarken, der tilhørte bymændene, landsbyen, i fællesskab. Hvor mange heste og hvor meget kvæg man måtte lade græsse her, afhang af gårdenes størrelse, og de gårdmænd, der havde for meget kvæg på græs, måtte da betale til dem, der ikke havde så meget kvæg gående på fælleden, som de egentlig havde ret til. Det var forbudt at slippe andet kvæg end byens ind på fælleden, så længe der var nogen i byen, der krævede græsning, men når alle havde fået det, de forlangte, måtte den gårdmand, der havde krav på græsning til flere dyr, end han havde på fælleden, indtage fremmed kvæg. Husmændene måtte også lade deres kvæg græsse på fælleden mod betaling til byen, og disse penge opkrævedes af oldermændene. Når kvæget græssede på fælleden skulle det være forsynet med gård- eller bomærke. Umærket kvæg skulle indtages af oldermændene, og hvis ejeren ikke havde meldt sig i løbet af tre dag, skulle der gives anmeldelse herom til herskabet. I byloven havde man forudset, at ikke alt kvæget var fredeligt. Heste og kvæg, der spang over gærderne eller brød igennem dem, skulle holdes i forsvarlig forvaring. Svin og hunde, der bed får, lam, gæs eller "andet Smaakreaturer" skulle ligeledes være forsvarligt forvaret, og hundene skulle været bundne eller også have en fod hugget af. Gæs, der fløj i kornmarken, skulle stækkes.

Et særligt kapitel er viet byens tyr og orne. Det var også en af oldermændens pligter at sørge for, at man holdt en god tyr. 8 dage før Allehelgensdag skulle den på stald. Den gårdmand, der skulle føde tyren vinteren over, fik af de andre bymænd et fjerdingkar god byg for hver ko. Tyren skulle passes godt, og to gange om året, ved Mikkelsdag og ved Påske, skulle oldermændene tillige med 3 mænd undersøge, om tyren var vel røgtet. Samtlige bymænd ejede også en orne, der det første år var hos oldermændene, og siden gik på omgang mellem bymændene, indtil den ikke

længere var tjenlig, og når det tidspunkt indtraf, skulle der straks købes en ny. Den gårdmand, der havde ornen på stald, havde krav på 2 skæpper havre af hver bymand.

Vejene på byens grund skulle årligt holdes vedlige og stod under oldermændens tilsyn, alle bymændene var pligtige til at hjælpe til ved udbedringen, de skulle finde sted, når vårsæden var sået. Ligeledes var alle bymændene pligtige til ved snefog at rydde vejene og holde dem farbare. Det betragtedes som uforsvarligt at grave ler- og tørvegrave samt kaste grøfter nær ved alfarvej.

Den mest frygtede ulykke, der kunne ramme en landsby i fællesskabets dage, var en ildebrand. De tæt sammenbyggede gårde med deres stråtag var let bytte for luerne. Tre gange om året skulle derfor oldermænd og fire bymænd bese ovne og ildsteder. Det skete ved Voldermisse, Midsommer og Mikkelsdag. Forefindende mangler skulle gøres i stand, og hvis dette ikke skete til rette tid, skulle sådanne ildsteder nedrives af synsmændene, og for forseelsen og efterladenheden måtte den skyldige bøde til byen. Bestemmelsen om, at de fire synsmænd skal bøde 8 skilling hver, hvis de efter at være varslet, nægtede at gå med oldermænd, kunne tyde på, at man ikke har været særlige ivrige efter dette hverv. Brønde og indhegnede vandingssteder stod ligeledes under oldermændens tilsyn.

En af de menneskelige mest tiltalende bestemmelser i byloven er den om hjælp til "forarmede og arme folk". I byloven vedkendte man sig sine medborgerlige pligter. Bylavet tog sig på den smukkeste måde af sine fattige medlemmer. Enhver, der blev fattig på grund af sygdom eller uheld med kreaturerne, havde krav på hjælp af de andre. Hver helgård skulle således hjælpe med 1 dags arbejde og pløje et "Forleed", og var det i hø- og kornhøstens tid, skulle der ydes tilsvarende hjælp. Men hvis nogen af "fortrædelighed", eller fordi vedkommende ikke ville holde folk, som kunne hjælpe ham, lod sit korn stå uhøstet, var naboerne ikke forpligtede til at hjælpe. Når fattige mennesker kom til landsbyen og ikke selv kunne gå videre, var de bymænd, der havde ager og eng i marken pligtige til at hjælpe dem til en anden by, dog måtte man ikke "påføre" nogen nogle fattige efter solnedgang.

At man søgte at værne om markfreden er en selvfølge. Det var forbudt at malke andre folks køer, at stjæle tøj i marken, at tage skoene af hesten osv. Også mod tyveri og bedrageri søgte man at værne det lille samfund. Fremmede, der kom til byen og bedrog bymændene, måtte ingen "huse", og bymændene skulle være enige om at drive dem fra sognet og byen, og hvis nogen lånte dem hus uden herskabets vilje, da måtte han bøde til byen for hver nat. Desværre kunne det også hænde, at "udædiske og tyfagtige folck" fandtes i selve byen, og ved tyveri i byen var alle bymænd pligtige til at underkaste sig en almindelig husundersøgelse. Hvis et tyende blev beskyldt og overbevist om tyveri, skulle husbonden straks skille sig af med vedkommende, og han måtte på ingen måde søge at skjule tyveriet.

Efter gammel skik og sædvane kunne man endnu i Sønderse nyde igangs- og afgangsl, 1 td. Øl, så længe bymændene opførte sig ordentlig. Det bestemtes derfor, at den bymand, der med ord eller gerning optrådte utilbørligt, når øllet gik rundt, skulle bøde til byen så meget, som oldermænd og fire andre mænd vurderede det til. Hvis oldermænd ikke greb ind overfor enhver uskikkelig, måtte han selv bøde.

Når vi sammenligner denn bylov fra Sønderse med de øvrige fyndske vider og vedtægter,

spores der i dem alle et fællestræk, nemlig kravet om enighed og bestemte terminer for arbejdets udførelse. Og i alle viderne afgøres byens sager på stævnet, og flertallet er her det afgørende.

Der er derfor intet mærkeligt, at flere bestemmelser i de enkelte vider næsten er ens, men man studser dog, når man sammenligner Sønderse Bylov med byloven fra Bolmerod. Denne indeholder 22 kapitler, 89 artikler samt en indledning og en slutning. Sønderse Bylov består af 16 kapitler, 79 artikler, samt indledning og slutning. Hele 33 artikler er ens i begge bylove. Når der er flere artikler i Bolmerods Bylov, skyldes det blot, at den er mere inddelt. Alt tyder på, at byloven i Sønderse har været forbillede for bymændene i Bolmerod. Om det så er bønderne selv eller herskabet på Gyldensteen, der har ønsket det sådan, får stå hen.

I maj 1718 har bymændene i Sønderse vedtaget byloven. Af indledningen fremgår det tydeligt, at der tidligere har været bestemmelser om hegn og skel. Mange af disse bestemmelser har måske i begyndelsen af det 18. århundrede været forældet og fremkaldt stridigheder, og muligvis har dette medført visse ændringer, da den ny bylov blev vedtaget.

Bønderne i Sønderse var fæstere under Dallund, og gården ejedes i 1718 af Prins Carls staldmester Jørgen Frederik Haxthausen. 1710 havde han som kreditor overtaget gården, men hans virksomhed som godsherre er lidet kendt. Dog ved vi, at han udvidede godset ved køb af ikke mindre end 500 tdr. H. 1713 havde han en strid med bymændene i Allesø om gærde og skel, og der er en ikke ringe sandsynlighed for, at det er ham, der som godsherre står bag ved affattelsen af byloven i 1718. Bønderne angiver udtrykkeligt, at der før 1718 har været "slet Hegn og Skik". Herskabets indflydelse mærkes nemlig gentagne gange i loven. Herskabet har således approberet loven, og det har en nøgle til den bøsse, der rummede bøderne og således hånd i hanke med, at pengene brugtes til gavn for det lille samfund og ikke til drik.

Bymændene henholdt sig til, at kgl. Majestæts lov³ tillod dem at have en sådan vedtægt, og man mærker tydeligt, hvorledes bønderne ved udarbejdelsen af artiklerne om bøderne sørger for, at disse bliver efter lovens påbud. Af bylovens sidste artikel fremgår, at det tidligere var skik og brug at bruge pengene til gilde og drik. Når det i 1718 skal bruges til byens nytte og bedste, skyldes det regeringens indgriben. Den ville forhindre, at bønderne forfaldt til drikkeri, og senere skærpedes yderligere regeringens og herskabets kontrol over bønderne. I en bylov, der i 1724 er forfattet af Danske Kancelli, er således bestemmelserne om gilderne blevet strøget.

Da byloven i Sønderse blev givet, havde fællesskabet haft sin bedste tid, og da landboreformerne kom, var det ude med det gamle landsbysamfund. Afgørende i så henseende blev forordningen af 23. april 1781 om fællesskabets ophævelse, der skyldes Joachim Godske Moltke.

Allerede i slutningen af 1750'erne og senere var der kommet forordninger om fællesskabets ophævelse og udskiftning af jorden, og alle forfattere, der havde beskæftiget sig med landbo-spørgsmål, var rørende enige i, at fællesskabets ophævelse ville være et stort gode for den enkelte bonde, men alligevel var det gået langsomt hermed, og regeringen samlede da i den nysnævnte forordning alle de bestemmelser, der hidtil var kommet angående denne sag. Loven gav klart og tydeligt enhver lodsejer ret til at få "sine i Fællig liggende Jorder udskiftede".

³Chr. V's Danske Lov.

I den følgende tid kom der mere fart i ophævelsen af fællesksabet, skønt bønderne mange gange strittede imod. Fra hele landet hørtes klager, da bønderne mente, at ikke alle nød lige ret, når jorderne blev udskiftet. Vedel Simonsen har givet et ganske godt billede af, hvorledes bønderne i Skovby Herred strittede imod. Allerede i 1743 var udskiftningen begyndt i dette herred, men først i 1806 var den endelig gennemført. For Sønderse's vedkommende skete det i årene 1800-1802. Udskiftningen førte selvfølgelig også meget ulejlighed og mange udgifter med sig. Nye hegn skulle sættes, nye veje anlægges osv.

Kronen på udskiftningne var udflytningen, hvorved enhver gård ville komme til at ligge midt i sine marker, men dette vakte endnu mere bøndernes udvilje end fællesskabets ophævelse. På Brahetrolleborg var frygten for udflytningen så stor, at mange bønder nægtede at tage den tilbudte gård og i stedet bad om et hus i landsbyen med 3 tdr. land.

Endnu i 1842 skriver Hofman Bang, at bøndernes modvilje mod udflytningen stadig var en hindring ved de senere udskiftninger, der var nødvendige, fordi de ældste havde meget store mangler. Som årsag til bondens modstand anfører han dels omsorgen for børnene, som fra de udflyttede gårde ofte havde en ond og lang vej til skolen, dels bøndernes angst for det ensomme og afsondrede liv på udflyttergårdene. Og som eksempel på den ringe udskiftning anfører han Haarslev, hvor der i 1789-1790 kun blev udflyttet to gårde af 70. Særlig ringe var efter hans mening udskiftningen i Sønderse, hvor Dallund havde marker liggende $\frac{1}{2}$ mil fra gården, mens Sønderses og Stensbys jorder løb tæt ved gården.

Fællesskabets ophævelse blev en lykke for den danske bonde og dermed også for landet, men forståeligt er det, at bonden, der i århundrede havde levet i landsbyen og været vant til at modtage og give hjælp, veg tilbage for at flytte væk fra fællesskabet og omgangen med naboerne. Udskiftningen førte da også med sig, at enhver bonde gik mere og mere op i sit eget og kom i et fjernere forhold til de andre bønder end tidligere; intet under, at bylavene og bylovene fik mindre og mindre betydning i første halvdel af det 19. århundrede, thi der var så godt som ingen fælles anliggender. Først andelsbevægelsen skulle skabe et nyt fællesskab til gavn for den danske bonde.